

Film Színház Muzsika

33. ÉVF. 15. 1989. IV. 15. ÁRA 19,50 Ft

Nóra és Zília

Társ, feleség, szerető

Vándorló kulisszák

„ÉDESAPÁTOKAT PIEDESZTÁLRA HELYEZNI”

Beszélgetés Lajtha László özvegyével

A közelmúltban felgyorsultak az események Lajtha László nagyszerű zenei örökségének feldolgozása körül. Tudatosul, hogy a huszadik század vi-tathatatlanul két legnagyobb magyar zeneszerző egyénisége mellett harmadikként, önálló utat és saját, autentikus világot teremtve, ott áll az 1963-ban elhunyt népdalgyűjtő-lejegyzési iskolát alapító tudós, zenepedagógus, és opera-, szimfónia-, kórus-, balett-és filmzene, kamaramuzsika-szerző Lajtha László. A Budapesti Tavasz Fesztivál kiemelkedő zenei programja volt a *Záborszky Kálmán* dirigálta Míse frig hangnembem magyarországi ősbemutatója a Mátyás-templomban, s ugyancsak a napokban újsághír adta tudtul, hogy a szentesi zeneiskola az ő nevét vette föl. A Rádió operájának, *A kék szalagnak* bemutatójára készül. Mikor mindezek nyomán Lajtha László szellemi örökségének e kései befogadása, mint jelen-ség kezdett foglalkoztatni, természetesen látszott, hogy felkeressem teljes fizikai és szellemi egészségnek örvendő, bár már kilencvenes éveinek derekán járó özvegyét, *Hollós Rózsát*. Elmerültem az életrajzban, beszéltem muzsikusokkal, alapos, kimerítő kérdésekkel indultam hát el. Rózsika néni azonban nem „okosan” felelgető, készsleges válaszadó volt, hanem szuverén, lenyűgöző egyéniség, akinek minden szava, gesztusa megörökítendő nagy tanulság lehetne az utána jövőknek. Élénk, szellemes, bátor és nagy lélek: magáról és közös életük állomásairól úgy beszél, mintha csak tegnap történt volna, de a márt sem felejtí. Az asztalon írógép, a fiaihoz szóló, a skót és amerikai menyek kedvéért angolul írt levél után egy francia nyelvű következik: Párizsba írja, *Leduc* zeneműkiadóknak, aki Lajtha szinte valamennyi művének kiadási jogát magáénak tudja. Mindig van tennivaló, Rózsika néni dolgozik, szervez, intézi, hogy magyar kiadók is hozzáférhessenek a művekhez. Nem kell kérdezni: élő örömmel, kiapadhatatlan mesélőkédvvel idézi fel Lajthának, ennek „a kiváló, melegszívű, de a gorombaságig egyenes” férfinak az alakját.

Jegygyűrű a hóban

— Nagyon furcsa módon ismerkedtünk meg. Tél volt, az első világháború sebesültjei már kezdtek megtölteni a kórházakat, s én egy barátnőmmel azt a feladatot kaptam, hogy karácsonyi dalokkal enyhítsek fájdalmaikon. De nem csak magyar katonák feküdtek a kórtermekben, ezért elha-

tároztuk, hogy szlovák, rutén, szerb dalokat is megtanulunk, s ehhez segítségül a Néprajzi Múzeumban dolgozó fiatal szakember Lajthát ajánlották. Annyira szigorú, komoly fiatalembernek mutatkozott, hogy én azt gondoltam, ide sem jövök többet! Azonban megjelent nálunk ő, olvasmányokat ajánlott — köztük Dosztojevskijt! —, kottákat hozott. Én az orvosi egyetemre jártam ekkor már, s édesanyám, a francia katonacsalád fegyelmét öröklő Nandine Grobois — s talán nem érdektelen kultúrtörténeti adalék, hogy az első női újságírók között volt a Budapesti Hírlap munkatársa — nos, ő körömszakadtáig tiltakozott a barátságunk ellen. Lajtha — mélyen etikusan — úgy érezte, hogy nem koncertezhet a világban, mint zongoraművész, mikor honfitársai a harctereken pusztulnak. Így ő is bevonult, de előtte gyűrűváltottunk. Még ahhoz is konspirálnunk kellett, hogy levelei elérjenek hozzám. Egy szobában dolgozott a múzeumban *Bartók Bélával*, aki tíz évvel idősebb lévén, szinte atyai szeretettel és figyelemmel követte pályáját. Mikor meglátogattam ott Lacit (a szüleim azt hitték, hogy már nem találkozunk), olyan szemmel nézett rám, mint aki aggódik, vajon jól választott-e egy életre ifjú kollégája. Nos, Bartók nevére érkeztek a front-ról a levelek. Egy érzékeny művészember híradásai az elembertelenedett világról: rendkívül érdekes dokumentum ez a 180 levél, tervben van francia és magyar nyelvű kiadása is. Úgy szólnak, mint a szimfóniák. Engem közben súlyos, majdnem halálos betegség támadott meg, s a felgyógyulásom örömeire tett mariazelli zarándoklaton édesanyám bizony lehúzza a gyűrűt az ujjamról! Mikor aztán Lajtha hazajött szabadságra, észre vette, hogy nem viselem, lerántotta a magáét, s eldobta az Andrassy úton a hóba. Mikor másnapra levélben nővéremet hívta el, hogy visszaindulva elbúcsúzzon tőle, a megbeszél helyen már én nyitottam neki ajtót! S mikor — négy frontszolgálatban eltöltött év után! — végre leszerelt, annyit mondott: „holnap esküszünk”. Úgy lopakodtam el otthonról, az anyakönyvi kivonatokat őrző íróasztalt a bátyám kardjával feszítettem fel, s az utcáról hívtunk fel két tanút!

Bartók, az ebédvendég

— *Nehéz idők jártak a háború után. Hogyan kezdték a közös életet?*
— Nélkülözések közepette. Én abahagytam az orvosi egyetemet, a fér-

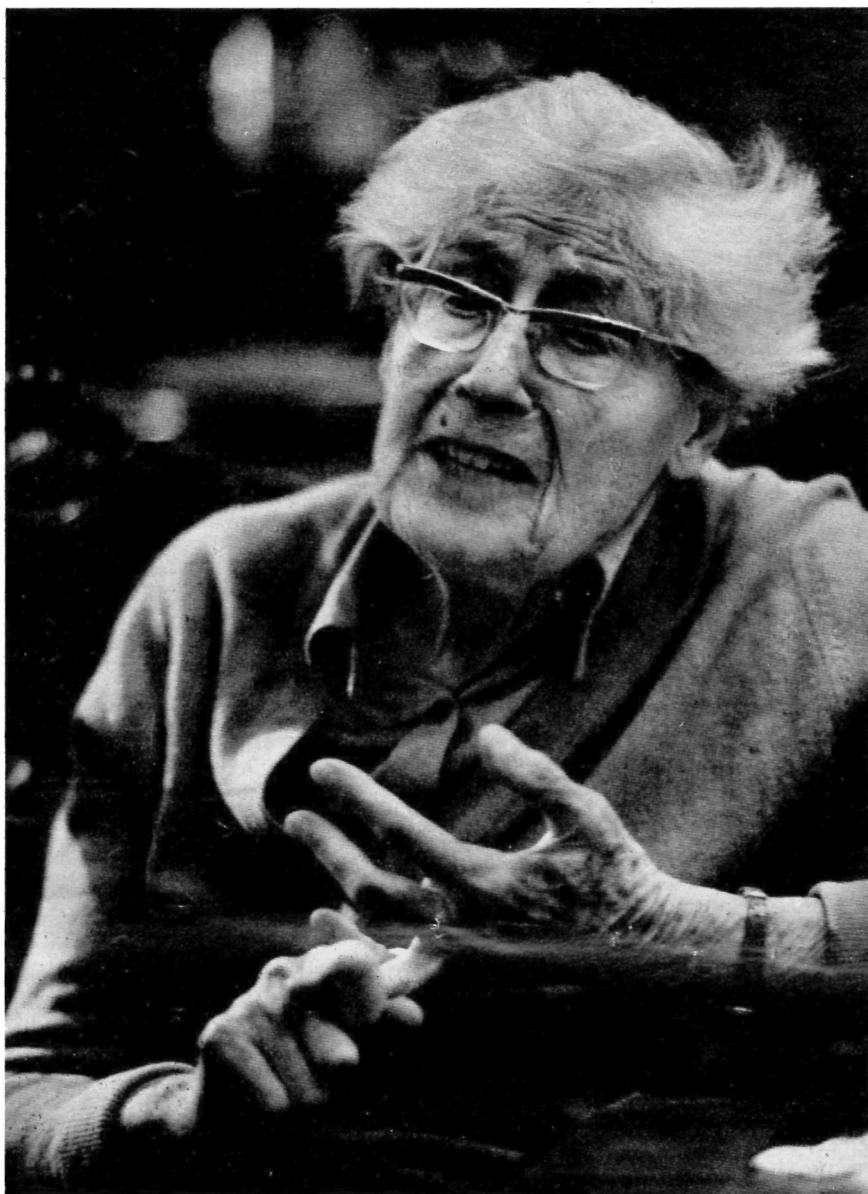
jemnek teljes értékű társra volt szüksége. Úgy is mondta: „Feleségem, társam, tanítványom, szeretőm.” Máig sem bántam meg, hogy se Madame Curie, se középszerű orvos nem lett belőlem. Azt mondta Lajtha: „én mindenért rekompenzálni fogom magát” — mert hol tegettük, hol magáztuk egymást. És valóban: soha nem voltunk egymás nélkül sehol, mindenbe beavatott, amivel foglalkozott. Nos, háború utáni szegénységünkre hadd mondjam el: én 1920-ban éppen Laci fiamat pelenkáztam a zongorán, mikor hazajött az uram Bartókkal, hogy hozta őt is, meghívta, ebédeljen velünk. Nekünk is alig jutott, valami egyszerű leves volt, nagyon szegyeitem magamat. Bartók egy cseppet sem jött zavarba, előhúzza azt az uzsonnakenyeret, amit a felesége csomagolt, s azt ette velünk. Szelíd, egyszerű ember volt, mi így ismertük, nem a nagy, megközelíthetetlen művészt.

A zenei otthon: Párizs

Lajtha rengeteget dolgozott. A Nemzeti Zenedében tanított zeneszerzést, a Néprajzi Múzeumban a hangszergyűjtemény őre lett, írt zenekritikát, erdélyi gyűjtésének lejegyzésével is foglalkozott, s komponált.

— *Hogyan lehet, hogy a két háború között időben a művelt közvélemény a tudós-etnográfus Lajthát jobban ismerte, mint a zeneszerzőt?*

— Nekünk a zenei hazánk Párizs volt. Az uram a zeneszerzői diplomája kézhez vétele után, 1913-ban, érezte, hogy még képzése csiszolásra szorul. Ezt az európai, főleg párizsi tanulmányújtjain érzekelte. Nagyon nagy hatással volt rá *Debussy*. A Conservatoire-ban *Vincent d'Indynél* folytatott tanulmányokat. Mély, erős kapcsolata jött létre a francia kultúrával, s művei bemutatására is itt volt meg a kedvező közeg. Úgy emlegette a kritika: „valaki, aki hozzánk tartozik”. Gyakran utaztunk Párizsba, különösen, hogy a legrégebb francia zeneműkiadó, *Alphonse Leduc* adta ki a műveket. Mikor megkérdezték tőle, miért investál egy ismeretlen magyarba, azt válaszolta: „Akinek a jövőjében, a tehetségében hiszek, abba szívesebben fektetek, mint a bankba”. És ott érezték, méltányolták, hogy az érc magyar, s a megmunkálás francia. Lajtha összesen 68 kompozíciója közül 44 Párizsban jelent meg. S ehhez még azt kell hozzáfűzőm: Ady, Illyés is Párizsban formálta ki a művészi egyéniségét, s ez nem csorbította egy pillanatra sem magyarságukat.

Fotó: Koncz Zsuzsa

Magyar gyökéret – magyar „fogság”

— Mi történt akkor, mikor ez az élő, francia kötés a II. világháború, majd a vasfüggöny miatt kényszerűen, erőszakosan átvágtatott?

— Lajtha zenéje is megtelt a háború fenyegetettségével. A II. szimfónia, mely 1938-ban íródott, reflektál erre. A harmadik tétel címében is kimondja: C' est la guerre! De azt egy percig sem gondoltuk, hogy mi többé nem juthatunk ki az országból. Még a harmincas években egy bolondos osztrák filmrendező a magyar pusztáról forgatott filmet, szinte dokumentarista jellegűt. A forgatókönyvben Móríc Zsigmond is segédkezett. A szereplők maguk a pusztai emberek voltak. Zeneszerzőnek Bartók Lajthát ajánlotta. 1947-ben Hoellering — a nagy sikerre való tekintettel — ismét Lajthát kérte fel egy jövőző filmzene megkomponálására. T. S. Eliot Gyilkosság a székesegyházban című verses drámájá-

nak megfilmesítése volt ez. Egy évre meghívást kaptunk Londonba. Orvosbiológus fiaink — László és Ábel — velünk jöttek. László Oxfordba került ösztöndíjasként, Ábel pedig, mint Szentgyörgyi Albert legfiatalabb tanársegéde, Nápolyban kapott ösztöndíjat, majd onnan települt át végleg Amerikába. Gyönyörű, nyugodt, munkának szentelt esztendő volt ez. Eliot — miután az első alkalommal háromórás hosszú beszélgetésbe elegyedtek — azt mondta: „ritkán értett meg valaki annyira, mint ez a magyar.” S nem szólt bele semmibe, pedig az osztrák rendező ezzel riogatott. Önálló kompozíció született ebből, Lajthának annyira egységes víziója volt a műről. Érdekesség volt, hogy Eliot, a 4. kísérő szerepében meg is szólal a filmben. Könyörögtek, hogy ne menjünk haza, de Lajtha hajthatatlan volt. Neki Magyarország a gyökere, miért élne másutt? Nem hihette, hogy országa foglyaként 14 évig nem lépheti át a határt, s arról is majd csak a rádióból értesül, hogy a Francia Akadémia egyhangúlag a tagjai közé választotta.

De másként is sújtotta őt az ötve-

nes évek rezsimje. A háború után közvetlenül a rádió zeneigazgatója lett, a Nemzeti Zenede igazgatójává is megválasztották, s átmeneti időre a Néprajzi Múzeumnak is megbízott vezetője volt. Ezekben a hivatalokban egyre több korlátozással találkozott, a politika egyre jobban szűkítette a szakmai-tudományos életteret. A rádióban például észrevette, hogy kutatnak a fiókjában, kifogásolták, hogy His Master's Voice lemezeket többet forgat, mint szovjet lemezeket.

A szétoztott Kossuth-díj

— És az 1951-ben kapott Kossuth-díj?

— Rákosiék tisztában voltak férjem gerincességével. Nemzetközi elismertségű tudományos tevékenységét méltatniuk kellett valahogy. Igen ám, de a férjem nem akarta elfogadni. Egy ismerősünk így könyörgött: „Tessék elfogadni, mert úgy tetszik járnai, mint a Ries István!” Engem nem engedtek be vele a Parlamentbe, le-föl járkáltam a téren. Meg sem várva a ceremónia végét, rohant kifelé és már a lépcsőn tépdeste le a kitzőt a zakójáról. Papírcsomagban hozta a pénzt, húsz-ezer forintot akkor!, egész terjedelmes volt. Úgy tuszkoltam be egy mellékutca, hogy ne keltsünk feltűnést. Még azon a délutánon csak a ház-lakói között (itt, a Váci utcában, ahol most is vagyunk) — akik közül sokakat megfosztottak a nyugdíjuktól — négyezer forintot osztottunk ki. A többit pedig a hortobágyi kitelepítetteknek küldtük el — olyan is kapott, akit személyesen nem is ismertünk.

1962-ben aztán nagy lélegzettel elment a pártközpontba, s megkapta a kiutazási engedélyt. Azonnal Párizsba ment, végre látta a fiait, menyeit, unokáit, a Sorbonne-ra hívták, az oslói egyetem várta, s a legszebb, a Leduc-család, akiknek immár a harmadik generációja vezette a kiadót, egy évre akart vendégül látni bennünket. Már a névjegyük is ki volt nyomtatva a párizsi lakcímmel, mikor 1963-ban, a változatlanul nehéz körülmények között végzett gyűjtőutak egy-kéről megjövve, gyors szivroham végzett vele. S nekem azt kellett kérnem a fiaimtól, hogy ne jöjjenek a temetésre!

— Rózsika néni élete miként alakult ezután?

— Egy áldozatkész, kedves segítő-társam, egy apáca haláláig itthon éltem, aztán az „angol fiam” hívott magához, Manchesterbe. S mikor 1982-ben nyugdíjba ment, s új lakóhelyet keresett, én azt mondtam: „nekem még otthon van dolgom, ne fáradj azzal, hogy nekem is tetsző házat keressel. Kötelességem, hogy drága édes-apátokat olyan piedesztálra helyezzem, mint amit megérdemel. Nekünk dupla sírhelyünk van, és én nem hamu alakban akarok odáig utazni”. Így aztán hazajöttem; unokahúgommal, Lajtha Ildikóval, Lajtha testvéreinek családjával élek, de lélekben, érzelmekben együtt a gyerekeimmel, unokáimmal. Hetente levelezünk, telefonálunk, a Mátyas-templomi koncertre is jöttek; nincs köztünk óceán.

Budai Katalin